

**До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.007.66 у Національній
академії внутрішніх справ**

ВІДГУК

**опонента головного консультанта відділу правової та антикорупційної політики центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника
Рогатюка Ігоря Володимировича
на дисертаційну роботу Коршикової Тетяни Василівни «Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки», подану до захисту до спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.66 у Національній академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Ступень актуальності обраної теми. В епоху стрімкого інформаційно-технологічного розвитку, для всіх галузей суспільного функціонування стає характерним поступовий перехід на новий рівень прогресу, усе частішим є використання технічного забезпечення – комп'ютерного обладнання та Інтернет-ресурсів., та відповідно, збільшення Інтернет-торгівлі. Поряд із розширенням в мережі Інтернет онлайн-шопінгу збільшилася й активність онлайн-шахраїв. Як зазначає дисертант посилаючись на статистику ресурсу OLX Україна, частка шахрайств лише в онлайн-шопінгу з використанням сайтів-підробок становить близько 0,4 % від усіх транзакцій, а за даними Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем ЄМА, за допомогою Інтернет-мережі шахраї «заробили» 252 млн грн. Як наслідок, лише у 2020 р. до підрозділів кіберполіції Національної поліції України надійшло понад 33 тис. звернень (повідомлень) громадян стосовно шахрайських дій щодо них, вчинених у мережі Інтернет.

Попри те, що окремі аспекти розслідування шахрайств, вчинених з використанням електронно-обчислювальної техніки розглядалися у дослідженнях провідних вітчизняних учених, низка актуальних питань, що

мають вирішальне значення для удосконалення методик розслідування зазначеного кримінального правопорушення, залишилися не розглянутими.

Як слушно звертає увагу дисертант, Коршикова Тетяна Василівна, у криміналістичній науці не сформовано цілісного уявлення про специфічність, в умовах нинішньої ситуації, розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, є відсутність достатніх знань під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема пов'язаних з оглядом електронно-обчислювальної техніки; недотримання слідчими рекомендацій щодо тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та призначення експертиз; неналежна взаємодія слідчих з оперативними та експертними підрозділами тощо. Як наслідок, недосконалість методик розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, негативно впливає на результати правоохоронної діяльності в даному напрямі. У цьому контексті важливим є узагальнення наукових ідей і підходів до створення якісно нового механізму розслідування вказаних кримінальних правопорушень.

І хоча для науки криміналістики проблематика розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, не є новою, комплексні дослідження вказаних питань були відсутні.

Наведені обставини свідчать про належний ступінь актуальності обраної теми дисертації та її відповідність вимогам сучасним викликам. Отже, актуальність теми дисертаційного дослідження Коршикової Тетяни Василівни зумовлена, нагальністю потреб вдосконалення розслідування шахрайств. Учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження. Це впливає з високого теоретичного рівня проведеного дослідження, цілісного, послідовного та

логічного викладення результатів дослідження в дисертації, правильного вибору методології та методів дослідження, опрацювання значного масиву літературних та інших джерел, а також впровадження результатів дослідження в правозастосовну діяльність.

У роботі чітко сформульовано мету і завдання дисертаційного дослідження. Дисертантка вдало вибрала методологічний інструментарій, релевантний обсягу і предмету дисертаційного дослідження.

Методологічним підґрунтям дослідження стало комплексне застосування філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів наукового пізнання, обраних із урахуванням мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. В роботі широко використано гносеологічний, порівняльно-правовий, системний, типологічний, структурно-функціональний, статистичний, соціологічний методи, а також метод аналізу і синтезу. Комплексне застосування вказаних методів, з урахуванням їх взаємозв'язку та взаємозалежності, сприяло забезпеченню всебічності і повноти проведеного дослідження, об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

Репрезентативним є емпіричний матеріал дослідження, що складають узагальнення експертної, слідчої та судової практики, зведені результати опитування 300 слідчих Національної поліції з усіх регіонів держави за напрямом дослідження, узагальнені результати вивчення матеріалів 40 кримінальних проваджень. Репрезентативність емпіричного матеріалу вплинула на обґрунтованість і достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного дослідження.

Відповідно, наукові положення, висновки і рекомендації дисертації є обґрунтованими, переконливими та методологічно вірними, мають системний, комплексний характер і містять наукову новизну.

Дисертаційна робота та її результати мають не лише теоретичне, а й практичне значення, адже вони використані та можуть бути використані у:

– *практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції* – для вдосконалення розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 28 січня 2021 р.);

– *освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ* – у системі професійної освіти слідчих, підвищенні кваліфікації поліцейських, при викладанні відповідних навчальних дисциплін і підготовці навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 21 січня 2021 р.).

Новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Сформульовані та аргументовані авторкою результати дисертації є важливими у теоретичному і практичному аспектах. За результатами ознайомлення з науковими положеннями, що винесені на захист, слід зробити висновок про те, що їх переважна більшість володіє відповідним рівнем наукової новизни. З огляду на новизну, чіткість формулювання й значення для науки й практики особливо слід відзначити наступні авторські положення, висновки та рекомендації:

– розроблено алгоритм першочергових заходів, які здійснюють уповноважені підрозділи Національної поліції України в разі надходження інформації про шахрайство, вчинене з використанням електронно-обчислювальної техніки, які об'єднано в блоки: з'ясування обставин шахрайства; внесення відомостей до ЄРДР; визначення напрямів встановлення ІР-адрес, які використовувались електронно-обчислювальної техніки з метою вчинення шахрайства; виявлення електронно-обчислювальної техніки, які використовувались з метою вчинення шахрайства; фіксація причетності осіб до використання електронно-обчислювальної техніки з метою вчинення шахрайства та отримання/неотримання коштів чи майна під час вчинення

шахрайства; проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

– розроблено наукові основи розслідування шахрайства, вчиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки, а також структуру криміналістичної характеристики, до якої включено такі елементи: предмет злочинного посягання та спосіб вчинення кримінального правопорушення, у поєднанні зі способами готування і приховування вчинення шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки; слідова картина вчиненого кримінального правопорушення, типові цифрові сліди такого виду шахрайства та механізм їх утворення; особа злочинця та особа потерпілого; обстановку вчинення – місце, час, умови та інші обставини, що є типовими для вчинення кримінального правопорушення цієї категорії. Визначено обставини, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки;

– визначено порядок і тактику огляду електронно-обчислювальної техніки, а також інформації, що міститься в ній, з метою виявлення матеріальних та цифрових слідів, які можуть бути доказами у кримінальних провадженнях про вчинення шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки;

– *удосконалено* криміналістичні рекомендації щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення осіб, причетних до шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, а також наукові положення щодо використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, залучення спеціалістів для надання допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій та надання консультацій спеціалістами;

– *дістали подальший розвиток* положення про способи шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, залежно від об'єкта та предмета посягання, використання Інтернет-мережі, запропоновано

напрями розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки;

– визначено тактичні основи проведення обшуку та допиту підозрюваних як засобів збирання доказів під час розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, а також теоретичні положення щодо участі спеціаліста в підготовці та проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки.

Всі положення, винесені на захист, необхідним чином відображені й обґрунтовані в дисертації.

Зміст та оформлення дисертації. Науково обґрунтованою є структура дисертації, яка дозволила авторці повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації логічно випливає з поставлених завдань, визначених об'єкта і предмета дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (266 найменування) і чотирьох додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, охарактеризовано їх практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дисертації, публікації за темою дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні основи та криміналістична характеристика шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки» складається з трьох підрозділів. Наголошується, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам розслідування злочинів у сфері шахрайства та протиправного використання електронно-обчислювальної

техніки, на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими в українській криміналістиці проблеми розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, незважаючи на актуальність тематики – монографічні дослідження за вказаним напрямом не проводились. Беручи до уваги стан наукового дослідження проблеми розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, обґрунтовано необхідність здійснення подальших досліджень цієї проблематики.

Підкреслено, що не дивлячись на те, що предметом шахрайства, учиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки, є рухомі та нерухомі речі (майно) та права на майно, його особливістю є поширення випадків заволодіння інформацією про власників платіжних банківських карток та їх реквізити. До такої інформації, як правило, належить: ім'я та прізвище держателя картки; назва / код структурного підрозділу банку, що випустив картку; термін дії картки; номер картки тощо.

До найбільш поширених в Україні способів шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, авторка відносить: 1) заволодіння інформацією у власників платіжних карток про їх реквізити та іншу конфіденційну інформацію й подальше заволодіння коштами з банківського рахунку потерпілого; 2) створення інтернет-аукціонів шляхом надання недостовірних даних і пропозиції продажу неіснуючих товарів; 3) заволодіння майном шляхом створення та діяльності фіктивних фінансових бірж; 4) заволодіння грошовими коштами шляхом створення або використання сайтів благодійних організацій; 5) заволодіння майном шляхом створення і забезпечення діяльності інтернет-магазину, а також інші способи. Акцентується положення, що криміналістичне значення способу кримінального правопорушення полягає в тому, що за ним можна встановити типові сліди, тобто сліди, які залишає безпосередньо злочинець, використовуючи електронно-обчислювальної техніки з метою вчинення шахрайства.

Надано характеристику слідова картина шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, яка у більшості випадків характеризується наявністю цифрових слідів, що були створені злочинцем і знайшли своє відображення у вигляді інформації. Місце вчинення таких видів шахрайств і місце події не завжди становлять єдиний комплекс. Підкреслюється, що майже завжди шахраї використовують спеціальні програми (VPN-з'єднання та їх аналоги), що захищають конфіденційність IP-адрес, з яких вони виходять в Інтернет-мережу з метою вчинення протиправних дій.

Вказане кримінальне правопорушення вчиняють особи, які володіють незначними знаннями в сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, так і особами, які володіють спеціальними знаннями у цій сфері. Специфікою даного виду шахрайства є те, що постраждати від нього може практично кожен.

У розділі 2 *«Початковий етап розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки»* окреслено обставини, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, виокремлено типові слідчі ситуації та типові слідчі версії, які виникають під час початкового стану розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень залежно від обсягу та змісту інформації про особу (осіб), яка вчинила кримінальне правопорушення.

Дисертантом запропоновано основні напрями розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки. Як позитивний момент цієї праці слід відмітити запропоновані автором, Тетяною Василівною, напрями впровадження процесуальних дій, здійснення яких надасть можливість встановити IP-адреси електронно-обчислювальної техніки, з використанням яких вчинялися шахрайства, а у подальшому безпосереднє місцезнаходження таких електронно-обчислювальної техніки з якої здійснювалися дії, пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном, а також встановлення осіб, які брали участь у такому шахрайстві.

У розділі 3 «Проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки» автор акцентує увагу на особливості тактики обшуку місцезнаходження електронно-обчислювальної техніки, а також на подальшому огляді такої вилученої техніки. Акцентується увага на залученні та подальшої участі у цієї слідчої (розшукової) дії, вжиття заходів щодо забезпечення безпеки виявлення, вилучення, упакування, перевезення та зберігання вилучених електронно-обчислювальної техніки й інших предметів під час цієї слідчої (розшукової) дії.

Зважаючи на те, що певна кількість віртуальної інформації зберігається на електронно-обчислювальної техніки, заслуговує на схвалення особливості підготовки до огляду електронно-обчислювальної техніки та наявної в ньому інформації; б) розкрито порядок початкового етапу огляду; в) проведення безпосереднього огляду фізичних носіїв електронно-обчислювальної техніки та наявної на них інформації (внутрішні та зовнішні фізичні носії пам'яті, оперативні запам'ятовуючі пристрої електронно-обчислювальної техніки, периферійних пристроїв і засобів зв'язку); г) особливості складання протоколу за результатами такого огляду.

Розкриваючи особливість залучення спеціаліста до проведення обшуку місця зберігання електронно-обчислювальної техніки визначено напрями та особливості здійснення такої діяльності.

Обґрунтовує необхідність застосування видів судових експертиз, які необхідно призначати при розслідуванні шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки. Акцентує увагу на переліку питань, які необхідно ставити перед експертом під час проведення зазначених вище криміналістичних експертиз.

Цікавими і такими, що мають практичне значення, є висновки, запропоновані Тетяною Миколаївною у цій праці щодо розслідуванні шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки. Її

авторка обґрунтовує елементи новизни, які виносяться на захист, тобто які є цілком новим, а які становлять подальший розвиток, удосконалення досягнень попередніх дослідників з обраної тематики.

Ознайомлення зі змістом дисертації Т.В. Коршикової дає підстави для наступних висновків. Тетяна Василівна виявила належний рівень знань спеціальної літератури з теми дослідження, нормативно-правового матеріалу, проаналізував низку дискусійних питань, що підлягають подальшому осмисленню і відповідному вирішенню. У дисертації вирішено наукове завдання щодо розробки теоретичних засад, правових та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, сформовано висновки, пропозиції і рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни.

Повнота викладу положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення, висновки та результати дослідження оприлюднені автором у виступах на всеукраїнських та міжнародних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема: «Актуальні питання криміналістики» (м. Київ, 20 грудня 2019 р.), «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 20 листопада 2020 р.), «Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи» (м. Харків, 26 листопада 2020 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 26 лютого 2021 р.).

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу тексту дисертації та публікацій здобувачки факти порушення нею академічної доброчесності не встановлені. На всі численні використані джерела в дисертації та публікаціях є відповідні посилання. В дисертації здобувачка веде помірковані наукові дискусії з приводу окремих спірних питань, дотримуючись вимог академічного етикету й аргументовано викладаючи свою позицію.

Дискусійні положення та зауваження Підкреслюючи в цілому належний науковий рівень даного дисертаційного дослідження й наукову новизну його результатів слід звернути увагу й на деякі дискусійні моменти.

1. У підрозділі 3.3. дисертантка визначає види експертиз, які необхідно призначати при розслідуванні шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, щодо осіб, причетних до вчинення такого кримінального правопорушення, зокрема щодо особи: а) судово-наркологічна експертиза; б) судово-психіатрична експертиза; в) комплексна судова психіатрична та наркологічна експертиза. Разом з тим, враховуючи, що в більшості випадків, свідків створення та використання Інтернет-сайтів практично відсутні, вбачається за доцільне проведення щодо підозрюваного (обвинуваченого) судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, що не знайшло свого розгляду у дисертації, яка розглядається.

2. Як правильно зауважує дисертант вміле використання спеціальних знань передбачає призначення необхідних, в деяких випадках обов'язкових судових експертиз. Так, на сторінці 204 дисертації автор зазначає, що щодо особи, причетної шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, як правило, назначається судово-психіатрична експертиза підозрюваного. Разом з тим, дисертантом у подальшому не розкривається завдання, предмет, порядок призначення, а також питання, які повинні така експертиза вирішувати щодо вказаної вище категорії осіб.

3. Важливим компонентом досудового розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, є проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передусім, з метою встановлення місцезнаходження електронно-обчислювальної техніки, встановлення причетності осіб, які використовували електронно-обчислювальної техніки з метою вчинення шахрайства, а також розшуку осіб, які причетні до вчинення цього кримінального правопорушення. Разом з тим авторка обмежилась лише переліком, на її думку, найбільш ефективних негласних слідчих (розшукових)

дій, які необхідно проводити з фактом шахрайств, учинених з використанням ЕОТ.

4. На сторінці 75 авторка зазначає, що з метою приховування IP-адрес злочинці активно використовують спеціальні програми (VPN-з'єднання та їх аналоги), які не завжди дають змогу правоохоронним органам встановити місце входу електронно-обчислювальної техніки в мережу Інтернет. Разом з тим у подальшому авторка не розкриває порядок (зміст) дій слідчого щодо встановлення місцезнаходження таких IP-адрес.

Вказані дискусійні положення в цілому не впливають на загальне позитивне враження щодо змісту та важливості дослідження, оскільки більшість із них належить до спірних питань і не торкаються основних, концептуальних положень дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація є завершеною самостійною кваліфікованою науковою працею, яка має важливе теоретичне і практичне значення для науки криміналістики, в якій на достатньому рівні розкрита тема дослідження. Дисертанткою отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують наукове завдання – розроблення теоретичних засад, правових і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення механізму розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки.

Рукопис дисертації Коршикової Тетяни Василівни «Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки», відповідає спеціальності 081 «Право» та всім вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, встановлених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (з наступними змінами), а також п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня

2019 р. № 167, а її авторка Коршикової Тетяни Василівни заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Опонент:

**Головний консультант
відділу правової та антикорупційної
політики центру безпекових досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник**

Ігор РОГАТЮК